

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

թիւ 34.

ՊԱՇՏՕՆԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՔ ԱԶԳԱՅԻՆ ՊԱՏՐԻԱՐԲԱՐԱՆԻ

ԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ
ԱԶԳԱՅԻՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎՈՅ

ԲԱՑՈՒՄ 1870 ԱՄԻՆ

ՆԻՍ ԵՐԵՍՈՒՆԵՒՉՈՐՍԵՐՈՐԴ

42 ՆՈՅՄԵՐ 1871

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Յ. ՄԻԻՀԷՆՏԻՍԵԱՆ

— 1874 —

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎ

ԲՅՑՈՒՄ 1870 ՍՄԻՆ

ՆԻՍՏ ԼԳ

12 ՆՈՅԵՄԲԵՐ 1874

ՆՍԽԱՅԱՀ. — ՍՐԵԱԶԱՆ ՊԱՏՐԻԱՐԿ

ԱՏԵՆԱԳԵՏ. — ՕՏԵՆ Գ. ԷՅԼԵՏԻ

ԿԱՐԳ ԽՆԴՐՈՑ

1. Տեղեկագիր Գաւառական հարստահարութեանց զննիչ Զանձնաժողովոյ
2. Երազիր յարաբերութեանց կաթուղիկոսին կիլիկիոյ ընդ Ազգային կեդր. վարչութեան
3. Վաւերացումն ընտրութեան կաթուղիկոսին կիլիկիոյ
4. Ընտրութիւն Ազգ. վարչութեան կրօն. ժողովոյ
5. Ատենական կանոնադրութիւն
6. Համարատուութիւն Ազգ. վարչութեան Քաղ. ժողովոյ
7. Վերաքննութիւն Սահմանադրութեան. — Գլուխ Ա.
8. Կեդրոնացումն եւ Ազգակեդրոնացումն

Ատենացեալ է՝ Ատենք բացուած կը հրատարակէ ժամը 8 ին, Կեդրեկայութեան 49 երեսփոխանաց, որոց թիւը հետզհետէ աւելնալով 60ի կը յանգի:

Ատենացեալ է՝ կը յայտնէ ժողովոյն որ նախընթաց եւ վերջնիկեր նստից ատենադրութիւնք զիս ժամոյ ներքեւ կը գտնուին:

Կը յարէ նաեւ որ Քիւրքճիպաշեան Բարթող եւ Քաղաղեան Նշան է՝ ներք հիւանդութեան պատճառաւ սցսօրուան նստին բացակայ դատուելու ստիպեալ եւ զայն գրով ծանուցած են Քիւանին:

Այս յայտարարութիւններն ընելէ վերջն Ատենացեալ է՝ կը թուէ Կիւրք ժողովոյ օրուան խնդիրները մի առ մի, եւ թէպէտ Գա-

ւառական հարստահարութեանց խնդիրն ընդ ժողովոյ որոշմամբ եւ իւր բնութեամբն եւս նախագաս էր անոնց մէջ, սակայն կըսէ, Քաղ. ժողովն յայտնած է Կիւանին թէ խնդրոց կարգին վրայ զիտողութիւն ունի, ուստի եւ առաջին խօսքն անոր Ատենագիր է՝ ին կուտայ զիտողութիւնը մէջ բերելու համար:

ԵՌՈՍՈՒՅԵԱՆ Տ. ԷՑ. — (Ատենագիր Քաղ. ժողովոյ) Քաղ. ժողովը կիլիկիոյ կաթուղիկոսական ընտրութեան տեղեկագիրը բերած ըլլալով կը խնդրէ ժողովէր որ բարեհաճի յառաջ քան զայլ խնդիր անոր ընթերցուած մասի ընել, որ ստիպողականութիւն ունի:

ՄԱՋԼԱՄԵԱՆ Յ. ԷՑ. — Քաղ. ժողովոյ տեղեկագիրն արարունակութիւնը չենք կիտեր, բայց հարկաւ ընտրութեան ստարագաները կամ-

ԱՅԵՆԱՊԵՏ ԷՅ. — Կրնո՞հաստեմ ձեր խօսքն, առնեալան է՞ք, ինչո՞րքն կը շեղիք. դուք պիտի հաստատե՞ք որ վաւերացումն ընդհ. փողոցի չպիտի ներկայանար, կամ թէ՛ ընդհ. փողոցը տարբեր սրտում մ'ըրամ էր այս մասին. սակայն դուք ալ կը հաստատե՞ք որ ընդհ. փողոցը պիտի վաւերացնէ կաթուղիկոսական ընտրութիւնը. քանի որ այսպէս կընդունիք, ուրնմն ձեր ըսածներուն եւ ըսելիքներուն տեղը չէ հիմայ, եւրքը ըստ տեղւոյն կընար խօսիլ:

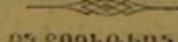
ՊԵՏԵԱՆ Թ. ԷՅ. — Արդէն ինձ խօսք արուած առնն ըսի թէ՛ ես քաղ. փողոցի տեղեկագրի նախագէս ընթերցման չեմ հակառակիր ՍՈՒՍՈՒՅԵԱՆ Տ. ԷՅ. — Թող շարունակէ, վասն զի ըսածներուն պատասխանը կայ մեր տեղեկագրին մէջ:

ԱՅԵՆԱՊԵՏ ԷՅ. — Սակայն վերջէն գալիք խնդրոյ մը վրայ կը խօսի Պէկեան է՞ք. եթէ կարգն այդ խնդրոյն գայ, ես ինքս պիտի հրաւիրեմ զինքն որ խօսի. եւ եթէ քաղ. փողոցի տեղեկագրին իր ըսածներուն եւ ըսելիքներուն կը պատասխանէ, այդ տեղեկագրի ընթերցումն վերջը՝ գոցէ Պէկեան է՞ք. ինքն աւելորդ համարի խօսիլ:

Արդի խնդիրն այն է թէ՛ ըստ որում փողոցի կամքէն կախում ունի միշտ խնդրոց կարգն առ հարկի յեղաշրջել, ուստի կուզէ՞ փողոցն որ քաղ. փողոցի խնդրանաց համեմատ՝ կիկիկոյ կաթուղիկոսի ընտրութեան վաւերացման խնդիրը նախադասի քան զայլս, թէ ոչ:

(Ա՛նո՞սոր. — Այ՛, այ՛, +-է՛ի քրէ՛)

Առնեալան է՞ք. քուէի կը դնէ քաղ. փողոցի առաջարկութիւնն եւ փողոցն ընդհանուր հասանութեամբ կորոչէ մտիկ ընել Սոսյ կաթուղիկոսական ընտրութեան տեղեկագիրը:

ՎԱՆԵՐԱՅՈՒՄ Ե ԸՆՏՐՈՒԹԵԱՆ ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍԻՆ ԿԻՒԽՈՅ

Առնեալան է՞ք. խօսքը քաղ. փողոցի Առնեալան է՞ք ինձ կուսայ, որ ՚ի լուր փողոցի կընթեանու հետեւեալ տեղեկագիրը:

Վսեմափայլ Առնեալան է՞քէնտի

Ազգ. ընդհ. փողոցի.

Ազգային վարչութեան քաղ. փողոցը կը փութայ ծանուցանել Ձեր վը-

սեմութեան թէ՛ ընդհանուր փողոցի որոշման եւ կամայք համեմատ՝ Ազգ. վարչութիւնը յաջողեցաւ կիկիկոյ կաթուղիկոսական խնդրոյն օրինաւոր ըսածման դորձագրութիւնը կատարել:

Թէպէտ եւ Ազգ. ընդհ. փողոցի Գիւսանին կողմանէ եղած ազգարարութիւնը կը տըրամադրէր թէ՛ Պատկառելի Առնեալան որոշած էր՝ կաթուղիկոսական ընտրութեան համար պէտք եղած նախապայտարարութիւններն ընելէ ետեւ՝ ընտրութեան ձեւնարկել մինչեւ որ յարաբերութեանց խնդիրը լուծուի, այսու ամենայնիւ քաղ. փողոցը կիկիկոյ վիճակներէն հետքը հետէ ընդունած տեղեկութիւնները երկտողութեան առնելով, լուծեալ հաստեղան եղաւ թէ՛ կաթուղիկոսական ընտրութեան յապաղումը մեծ վտանդ մը կ'առաւանար կիկիկոյ Աթոռոյն թեմական ազգայնոց, վասն զի Սսեցի Նիկողայոս Եպիսկոպոսը եւ իւր արբանեակներն առիթ կը դանկն կիկիկոյ վիճակներն անդադար վրդովելու:

Հետեւեալէս նախ եւ յառաջ՝ յիշեալ Նիկողայոս Եպիսկոպոսը նոյն վիճակէն հեռացնելով մայրաքաղաքս բերուելու եւ հօսկէ Արմաշու վանքը փոխադրուելու համար պարտուպատշաճն ՚ի գործ դրած միջոցին՝ միանգամայն ընտրական գործողութեանց ձեւնարկելու ստիպողականութիւնը տեսնելով, Ազգ. վարչութիւնը չվարանեցաւ իւր պարտքը կատարել, որ էր ընտրութեան հրահանգն անմիջապէս ազարկել, ապահով ըլլալով թէ՛ իւր այս արնօրէնութիւնն երբեք չէր հակառակէր Պատկառելի Առնեալան որոշման, քանի որ նորընտիր կաթուղիկոսին ընտրութեան վաւերացումը կը վերապահուէր մինչեւ ցհաստատութիւն յարաբերութեանց ծրագրին:

Արդ, Ազգ. վարչութիւնը՝ ինչպէս որ կանխաւ անօրինամ էր՝ այս փափուկ գործը կարելի եղածին չափ շուտով եւ անխրէպ ՚ի գլուխ հանելու համար՝ Պատրիարքական Խորհրդական Գեր. Սիմէոն Սրբազան Եպիսկոպոսն եւ Ֆրէնկեան Մեծ. Յովհաննէս էֆէնտին Ազգ. Պատրիարքարանի

կողմէն լիազօր իշխանութեամբ Տեսուչ կարգէց, եւ Բ. Գոնէն խնդրեց ու ստացաւ յատուկ պաշտօնատար մը, որ կեդրոնական վարչութեան տուած հրահանգին անխափան գործադրութեանը հսկէ, երբ Ազգ. Գործակատարք իրեն աջակցութեանը դիմելու հարկին մէջ գտնուին:

Ուստի Ազգ. կրօն. եւ քաղ. փողոցներք միաբանելով պէտք եղած հրահանգը պատրաստեցին, որու օրինակը յայտագրոյս հետ կը ներկայացնեմք:

ՍՈՒՍ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԱԿԱՆ ԸՆՏՐՈՒԹԵԱՆ ՀՐԱՆԱԳԻՆ ՊԱՏՃԵՆԸ

Սոսյ Աթոռոյն կաթուղիկոսական ընտրութեան համար կարևոր եղած նախապատրաստական գործողութիւնները կատարելու եւ պարտուպատշաճ տնօրէնութիւններն ՚ի գործ դնելու համար Պատրիարքական Խորհրդական Գեր. Սիմէոն Սրբազան Արքեպիսկոպոսն եւ Ֆրէնկեան Յովհաննէս էֆէնտին Ազգային Պատրիարքարանի կողմանէ յատկապէս Տեսուչ կարգուած են, որք լիազօր իշխանութիւն պիտի ունենան Ազգ. կեդր. վարչութեան կողմանէ իրենց յանձնուած հրահանգըն ՚ի գործ դնել, ՚ի պահանջել հարկին Բ. Գրան կողմանէ կարգեալ Տեսչին՝ Վոսմ. Խուրչիա էֆէնտին աջակցութեանը դիմելով, որն որ ըստ ամենայնի պիտի գործադրէ Պատրիարքական Տեսչաց կողմանէ միաբանութեամբ եղեալ բոլոր առաջարկութիւններն:

Յօդ. Ա. Պատրիարքական Տեսուչներն Առանա հասնելուն պէս՝ իրենց առաջին գործը պիտի ըլլայ ստուգել թէ՛ Նիկողայոս Եպիսկոպոսը ճամբայ ելած է. եթէ ելած չէ, անմիջապէս Բ. Գրան Տեսչէն գրով պիտի պահանջեն որ Տէրութեան հրամանին համեմատ զինքը կ. Պոլիս յուղարկէ:

Յօդ. Բ. Սոսյ կաթուղիկոսի ընտրութեան համար ընտրողական փողով մը պիտի գումարուի յԱռանա:

Յօդ. Գ. Ընտրողական փողովը կը բաղկանայ Սոսյ վիճակին մէջ գտնուած իւրա-

քանիւր առաջնորդական վիճակներու կողմանէ ընտրեալ 40 աշխարհական ներկայացուցիչներէ եւ 20 եկեղեցականներէ:

Յօդ. Դ. Եկեղեցական ներկայացուցչաց շարքին մէջ՝ ՚ի բնէ անդամակից կը համարուին Ընտրողական փողովի Առաջնորդք եւ առաջնորդանիւս քաղաքաց Սոսյ քահանայք եւ Սոսյ վանուց միաբաններէն տարատանութեան տակ չգտնուելով վիճակին մէջ գտնուած միաբանք:

Յօդ. Ե. Աշխարհական անդամոց ընտրութեանն համար Գեր. Տեսուչք բոլոր Առաջնորդները չընտրեալանաւ մը պիտի հրաւիրէ իրենց վիճակին մէջ եթէ Սահմանադրութեան համաձայն կազմած վարչութիւն կոյ անոր ձեւամբ, եւ եթէ չկայ, ըստ սովորութեան տեղոյն ընդհանուր փողովը գումարելով ուղուած երեսփոխաններն ընտրել տալ եւ պաշտօնական ծանուցով անոնց ընտրութիւնը վաւերացնել:

Յօդ. Զ. Արտչեալ օրն ընտրողական փողովը պիտի բացուի ընդ նախադասութեամբ Սիմէոն Սրբազանին եւ ներկայացող երեսփոխանաց: Արտչ. որ պաշտօնական ծանուցով չեն ներկայանար, չպիտի կրնան ներկայ գտնուիլ. ուստի այս կէտը պէտք է յառաջագոյն լու բացատրել չընտրեալ կաններուն մէջ:

Յօդ. Է. Ընտրողական փողովը գումարուելէ ետքը՝ կաթուղիկոսական ընտրելեաց ցանկը պիտի պատրաստէ, կաթուղիկոսութեան արժանաւոր Եպիսկոպոսաց կամ վարդապետաց ցանկ մը յօրինելով, որն որ գաղանի քուէարկութեամբ պէտք է ընտրուի:

Յօդ. Ը. Ընտրելեաց ցանկին կազմութեանը համար Գեր. Նախագահ Սրբազանը կրնայ մասնաժողով մը կազմել, երեք եկեղեցական եւ երեք աշխարհական անդամներէ բաղկացեալ, որք ցանկը պատրաստելով կը ներկայացնեն փողովին, եւ փողովալ իւրաքանչիւրին վրայ գաղանի քուէարկութիւն ընելով պիտի որոշէ:

Յօդ. Թ. Ընտրելեաց ցանկն այս կերպով պատրաստուելէն ետքը՝ բոլոր ներկայ կողմներէն կ'ստորագրուի եւ անմիջապէս

Սրբազան Պատրիարքին կուղարկուի, որ՝ ըստ որոշման Ազգ. Ընդհ. Ժողովոյ՝ ցանկին մէջ արժան դատած սրբազրութիւններն ընելէ ետեւ, կը վերադարձնէ կաթողիկոսի ընտրութեան ձեռնարկելու համար:

Յօդ. Ժ. կաթողիկոսական ընտրելի են Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ բոլոր Եպիսկոպոսունք և վարդապետք, որք Ազգային կամ Տէրութեան ատեաններու առջև դատի կամ ամբաստանութեան տակ չեն գրտնուիր:

Յօդ. ԺԱ. Պատրիարքական Տեսուչները թէև այս հրահանգին գործադրութեան համար լիազօր իշխանութիւն ունին, այսու ամենայնիւ պարտաւոր են ամեն շարթու իրենց ըրած գործողութիւններն յայտագրել Ազգային վարչութեան, և եթէ այնպիսի խնդիր մը պատահի՝ որ իրենց ձեռնհասութեան վեր համարին, հեռագրով իսկ ծանուցանել:

Յօդ. ԺԲ. վիճակներէն ուզուելիք երեսփոխանաց թիւը հետեւեալ ցուցակին համեմատ պիտի ըլլայ.

Ատանա	8
Թարսուս	4
Հայէս	12
Հանքն	2
Եօզղատ	2
Մալաթիա	2
Կիւրիւն	2
Տիվրիկ	1
Պէհէանի	1
Սիս	2
<hr/>	
	36
Առաջնորդք	7
վանահայր	1
Առաջնորդանիստ քաղաքաց Աւագ քահանայք	8
<hr/>	
	52

4 Մայիս 1871

ի Պատրիարքարանի Հայոց Կ. Պօլսոս

Ինչպէս որ կերևնայ, այս հրահանգը թէև ընտրական գործողութեանց ամեն մանրամասն պարագաները չպարունակել:

սակայն Ազգ. վարչութիւնն՝ անկարելի դատելով բոլոր մանրամասնութեանց մէջ մտնել՝ միայն ընդհանուր սկզբանց վերաբերեալ կէտերն որոշեց, և Ազգ. գործակատարաց խոհեմութեանն յանձնեց մանրամասն պարագայից որոշումն ու գործադրութիւնը:

Հետեւապէս յիշեալ գործակատարներն՝ Ատանա հասնելէ ետեւ իրենց պաշտօնն ի գործ դնելով՝ Գաւառական Ժողովոյ կազմութեան համար պէտք եղած նախապարաստական գործողութիւններն հետզհետէ յայտագրեցին, որով տեղեկացաւ վարչութիւնը թէ՛ Գաւառական Ժողովն առաջին անգամ Հոկտեմբեր 21ին գումարուեր է ի ներկայութեան մեծադոյն մասին թեմական երեսփոխանաց, և Պատրիարքական Տեսուչ Գեր. Սիմէոն Ս. Եպիսկոպոս Պատրիարքական կոնդակը կարգալով՝ Գաւառական Ժողովոյ նիստն օրինաւորապէս բացեր և Կիլիկիոյ կաթողիկոսի ընտրութեան համար կեդր. վարչութեան կողմէ արուած հրահանգն հաղորդելով՝ հրաւիրեր է ժողովը սահմանադրապէս ընտրական գործողութեանց ձեռնարկելու, և անմիջապէս ժողովն իւր Գիււանը կազմելով՝ ընտրելեաց ցանկին պատրաստութեանը ձեռնարկեր է:

Հարկ կը համարուիք յիշեցնել թէ կեդր. վարչութեան զրկած հրահանգը Գաւառական Ժողովէն սիրով ընդունուելով՝ մի միայն մէկ կէտի մը վրայ դիտողութիւն յայտնուեր է, այն է՝ թեմական երեսփոխանաց բաշխման թիւն օրինաւորութեան համաձայնեցընել, և այս ալ ժողովոյն միաձայն հաւանութեամբ կարգադրուեր է, Էջմիածնայ կաթողիկոսի ընտրութեան ձևին հետեւելով, որ է իւրաքանչիւր Առաջնորդութիւն մէկ մէկ ձայն համարել, և այսպէս ամեն Առաջնորդութիւն հաւասարեցնել. որով ամենքը գոհ եղած և կեդր. վարչութեան հրահանգն ալ ամբողջապէս գործադրուած ըլլալը ծանուցուած է:

Հետեւալ օրը նորէն նիստ ընելով Գաւառական Ժողովը՝ նախընթաց օրուրնէ պատրաստուած ընտրելեաց ցանկին վրայ քուէ-

արկութիւն ընելէ ետեւ՝ որոշեր է Յ առաւելագոյն քուէ ստացող Եպիսկոպոսունքը ներկայացնել կեդր. վարչութեան իբրև կաթողիկոսական ընտրելի, որք էին ըստ կարգի քուէից.

Մկրտիչ Եպիսկոպոս	Հայէսի
Ներսէս	Նիկոմիդիոյ
Պատրիարք Կ. Պօլսոյ	
Արիստակէս Եպիսկոպոս Գաղատիոյ	
Սիմէոն	Երուսաղէմի
Պատրիարք Երուսաղէմի	

Ազգ. վարչութիւնը յիշեալ ընտրելեաց ցանկը հեռագրով ստանալէ ետեւ, անոր մէջէն Երուսաղէմի և Կ. Պօլսոյ Սրբազան Պատրիարքաց անունները միայն գուրս հանել պատշաճ դատեց, և մնացեալներուն ընդունելի ըլլալը հեռագրեց:

Հետեւապէս Հոկտեմբեր 27ին Գաւառական Ժողովոյն Գ. նիստը գումարուելով՝ վարչութեանն զրկուած ընտրելեաց ցանկին վրայ քուէարկութիւնը կը կատարուի և 35 քուէարկուաց մէջէն 28 քուէով Հայէսի Ս. Մկրտիչ Սրբազան Արքեպիսկոպոսը կընտրուի կաթողիկոս Տանն Կիլիկիոյ:

Ազգային Գործակատարք ընտրութեան այս արդիւնքը հեռագրելով՝ վաւերացման անմիջական հարկը կը ծանուցանէին, ուստի Ազգ. վարչութիւնն աճապարեց հրաւիրել Յարաբերութեանց Մասնաժողովն, որ իւր ծրագիրը փութապէս պատրաստէ Ընդհ. Ժողովոյը ներկայացնելու համար: Իսկ միւս կողմէ նկատելով որ Ազգ. Գործակատարք անդադար նորընտիր կաթողիկոսի յիշատակութեան արտօնութիւնը կը խնդրէին, որն որ վարչութիւնը չէր կրնար տալ քանի որ ընտրութիւնն ընդհ. Ժողովոյը Պատկառելի Ատեանէն չէր վաւերացուած, և Մկրտիչ Սրբազանն ալ հեռագրով հրատարական կը մատուցանէր վարչութեան, իւր անձնական տկարութեանն ու անբաւականութեանը հետ կոչուած պաշտօնին անդարմանելի թշուառութիւնը պատճառ բերելով, Ազգ. վարչութիւնը պատշաճ դատեց հեռագրով մերժել Նորին Սրբազանութեան հրատարականը

և կոչուած փափուկ պաշտօնին գործադրութեան մասին վարչութեան օժանդակութիւնը խոստանալ: Միանգամայն Պատրիարքական Տեսուչ Սիմէոն Սրբազանին ալ հեռագրեց որ, վաւերացման գործողութիւնը կրնայ փութացնել եթէ Մկրտիչ Սրբազան հեռագրէ մեզ, և վարչութեան անուան նամակ մը յանձնէ իրեն թէ Ընդհ. Ժողովոյ յարաբերութեանց մասին ընելիք տնօրէնութիւնը կրնդունի, այն ատեն վաւերացումն անմիջապէս կը կատարուի և յիշատակութեան հրահանգը կրնայ տրուել:

Այս պարագային վրայ Մկրտիչ Սրբազան Նոյեմբեր 3ին հեռագրեց վարչութեան թէ՛ Կիլիկիոյ գործերուն օժանդակելու մասին խոստացուած երաշխաւորութեանց վրաստահացեալ, զիջանելով վիճակոյին երեսփոխանաց թախանձանացը՝ սահմանադրապէս եղած ընտրութիւնը կրնդունի: Նոյն պէս Գեր. Սիմէոն Եպիսկոպոս Նոյեմբեր 7ին հեռագրեց թէ՛ Մկրտիչ Սրբազան կեդր. վարչութեան որոշածը յարգել կը խոստանայ, և դարձեալ Նոյեմ. 9ին ալ հեռագրեց թէ՛ Մկրտիչ Սրբազան յանձներ է իրեն վարչութեան անուան պէտք եղած խոստմնագիրը:

Ահա այս պարագաներով խնդիրը պատկառելի Ատենիդ ներկայացնելու պատիւ ունի Ազգային Քաղ. Ժողովը, և կը յուսայ որ Ազգային Երեսփոխանութիւնը՝ սոյն կատարուած ընտրութեանց օրինաւորութիւնը ճանչելով և իրաց այս վիճակին մէջ վաւերացման ստիպողականութեան չհամողուելով կը բարեհաճի անմիջապէս վաւերացնել Կիլիկիոյ Գաւառական Ժողովոյ ընտրութիւնը, և արտօնութիւն տալ Ազգ. վարչութեան, որ հրատարակէ զԱմենապատիւ Տ. Մկրտիչ Սրբազան Արքեպիսկոպոսը կաթողիկոս Տանն Կիլիկիոյ:

11 Նոյեմբեր 1871

ի Գիմաց Քաղ. Ժողովոյ Ազգ. վարչութեան Ատենապետ Ս. ԱԳՐՈ Ատենադպիր Տ. Ռ. ՆՈՒՍՈՒՅԱՆ

հանուր կաթողիկոսութիւնն եւ միանգամայն Պատրիարքութիւնն չվարէ, խոյս տալով Արարատեան Աթոռոյ իրաւասութիւնէն : Ա՛յ պիտի կարենայ արգելուլ Կ. Պօլսոյ Պատրիարքին, որ միանգամայն Սոյ կաթողիկոս չլինի :

(Չնայելով յայնչեք : — Աչքը Ընդհանուր, Ժողովք) Այսօր Վարչութիւնը գաւաթին ներկայացուցած ընտրելիաց ցանկին մէջէն երկու Պատրիարքաց անունները ջնջած է, քայց ստանց կարծեմ օրֆօքի մը հետեւելու, ի՞նչ անարժողութիւն կայ որ վաղն ուրիշ ընտրութեան մ'առնի : Վարչութիւնն անոնց անունը միշտ պիտի սրբէ, ի՞նչ օրէնքի հետեւեցաւ այնօր եւ սրբեց անոնց անունները, որ վաղը նոյն օրէնքով նոյնն ընել հարկագրի : Ասանց օրէնքի մը վրայ հիմնելու, սպայիսի փափակ գործի մը մէջ քստ քնաց ուրու մեկ տալէ ի՞նչ ծանր փորձիկը չեն կրնար հասնել, ձեռք կը թողու մաւածել : Աստի, էֆէ՛ն սոյննէր, եւ քուէ չեմ տարաւոր դարուս սովորութիւն մը ջնջելու համար, այլ կը հարցնեն մ'ա՛ն Քաղ. Ժողովոյ թէ՛ յարաբերութիւնը ո՛ր են, զորս հաստատենք : այդ է մեք տալ ջին պաշտօնը, քստ որում այդ է մեր որոշումը :

Արսնն թէ կաթողիկոսն ստորագրութիւն տուած է յարաբերութիւնն ընդունել եւ յարգելու, սակայն եթէ այդ յարաբերութիւնը չկրնան հաստատուիլ եւ Եջմիածնայ ու մեր մէջ դժուարութիւններ յառնեն, միթէ այդ ստորագրութիւնը բաւական է զմեզ արդարացնել, դուցէ չընդունի Եջմիածին տեսնել իւր մէկ ուխտեալ կաթողիկոսը Սոյ Աթոռոյ վրայ միթէ մենք իրաւունք պիտի ունենա՞նք Եջմիածնայ քսելու թէ՛ ստիպողականութիւն մը ստիպեց զմեզ՝ առանց ձեր հաւանութիւնը կանխուր ստանալու : խոստումնադիր մ'առնելով բաւականանալ եւ վաւերացումն շտապել :

ԻՌԹԻՆՃՆԱՆ Կ. ԷԾ. — Ինչպէս որ կը տեսնուի, Պէկեան էֆ. ի այսչափ երկայն խօսքերը Սոյ Աթոռին Արարատեան Մայր Աթոռոյ հետ ունենալիք յարաբերութիւնը զծելու համար կազմուած Յանձնաժողովոյ վրայ են : Սակայն ո՛ր է այդպիսի Յանձնաժողով. թէպէտ Ատենայեալ էֆ. առաջարկեց, սակայն Ընդհ. Ժողովը քուէով չորոշեց : Պէկեան էֆ. պարտի դիմաւ որ նոյն իսկ առաջարկեալ ընտրելի անդամներէն շատերը հրաժարեցան այն ատեն այդ պաշտօնէն, եւ այդ հրաժարողներէն մինն ալ ես եզած եմ, զի իրենց կարողութիւնէն շատ վեր ճանցան այդպիսի բարձր յարաբերութիւնն :

նք զծել, եւ արդարեւ ի՞նչպէս կրնայինք այդ ծանր խնդրոյն լուծուածը վրանիս տանուլ, որ Եջմիածնայ Աթոռոյն իրաւասութիւնը սահմանել կենթադրէ, մինչդեռ այս Յանձնաժողովէն կարի իսկ մեծագոյնին պատրաստած մէկ ծրագիրն անդործադրելի մնացած էր, հարկաւ իւր թերութեանց պատճառներով : Միայն թէ՛ վերջին օրերս Արարատի Պատրիարք Նայրի-Բարսեղ կարգաց այդ Յանձնաժողովոյ որ միայն Սոյ Աթոռոյն ընդ Ազգ. Վարչութեան անդամ յարաբերութեանց ծրագիրը պատրաստէ : Յանձնաժողովը սկսով ընդունեց ի գլուխ հանել այդ պաշտօնը, զոր Պէկեան էֆ. տարբեր կերպով կը նկատէ :

ՅՈՒՍԵՒՆՆԱՆ Տ. ԷԾ. — Կը ջաբիմ որ իմ կողմէս Պէկեան էֆ. ի տրուած մեկնութիւնը զինքը չգոհացուց : Պէկեան էֆ. Ընդհ. Ժողովոյ ուրոշման յենչով եւ դայն յարգելու ազգեցով կը թէ՛ միշտ որ Ասոյ կաթողիկոսական Աթոռոյն ըզոր յարաբերութիւնը չհաստատուին, վաւերացումն չձեռնարկուի, եւ Ընդհ. Ժողովոյ օրոշումն յեղաշրջեալ ու Մայր Աթոռոյ իրաւասութիւնը վտանգեալ կարծելով ի հաստատութիւն իւր կատկածանաց Թուսինեան էֆ. ի խորհրդածութիւնը մէջ կը բերէ : Սակայն եթէ Պէկեան էֆ. ուշի ուշով ընթեանուր ասանադրութիւնը Քաղ. Ժողովոյ կողմէ եղած է արգէն Ընդհ. Ժողովոյ, այսինքն թէ՛ Երուսաղիմայ Պատրիարքի ընտրութեան ժամանակ եղածին համեմատ սոյն պարագային մէջ նախ յարաբերութիւնը որոշուին եւ ապա ընտրութեան ձեւնարկուի : Սակայն դիտելու կէան այն է որ նոյն ինքն Քաղ. Ժողովն հակառակ իւր առաջարկութեան՝ կ'ստիպուի հիմայ անհրաժեշտ ստիպողականութեամբ, յարաբերութեանց ծրագրին վիճարանութեան դրուելէն առաջ կաթողիկոսական ընտրութեան վաւերացումն առաջարկել : մանաւանդ որ այդ յարաբերութեանց մասին Եջմիածնայ հետ քանակեցելու պէտք պիտի ծագի, որ բնականաբար երկար ժամանակաց կը կարօտի : Արդ՝ Քաղ. Ժողովը կը թէ՛ պարագաները չեն ներկր որ մինչեւ ի հաստատութիւն յարաբերութեան օրինաց Սոյ Աթոռն առանց կաթողիկոսի մնայ :

Բարտով վտանգին, կը ջաբիմ քսելու թէ Պէկեան էֆ. ի նշմարած վտանգն, ոչինչ աւելի կարեւորութիւն ունի Թուսինեան էֆ. ի փոստաբանած մեծ վտանգէն, եւ քստ իս երեւակայա-

կան անտեղի պատերազմ մ'է պարզապէս : Ես կատարեալման գինքն որ այս խնդրոյն մէջ երբէք կատկածելու կէտ մը չկայ, զի Քաղ. Ժողովն ամեն բան ապահոված է : յարաբերութիւնն ինչպէս որ պէտք է, Եջմիածնայ հետ քանակեցելով պիտի որոշուին, եւ ինչպէս ըսի, Վարչութիւնը խոստումնադիր առած է նորընտիր կաթողիկոսէն որ այդ յարաբերութեանց մասին Ընդհ. Ժողովոյ ընկերք որոշուած պիտի յարգէ : Աստի կը խնդրեմ Ընդհ. Ժողովէն որ ի նկատի առնու Արիկիոյ Գաւաթին ներկայ ողբալի վիճակն, եւ քուէ արկէ այսօր նորընտիր կաթողիկոսին ընտրութեան վաւերացումը :

ԱՂԱՅԵԳԵԱՆ Ս. ԷԾ. — Ինչիրը բերուած ատեն կարծուեցաւ թէ չպիտի վիճարանուի, ուստի ես ալ ձայն չհանցի, սակայն կը տեսնենք դժբաղդարար որ վիճի ենթարկեցաւ այն : Պէկեան էֆ. Եջմիածնայ կաթողիկոսութիւնն ինքնակալութիւն, համաառաւ իշխանութիւն մը կուզէ ցուցնել, եւ իբր այդ Եջմիածնայ Եպիսկոպոսի մը Սոյ Աթոռոյ գահակալ ընտրուելովն եւ այդ ընտրութեան Ընդհ. Ժողովէն վաւերացուելովը՝ վտանգի մէջ կը տեսնէ Եջմիածնայ Աթոռին չաներն ու իրաւասութիւնն եւ մինչեւ իսկ ապագային մէջ նորա իշխանութեան նուազելուն եւ Արիկիոյ Աթոռին կաթողիկոսութեան նշանակութեանն աւելնալուն կատկածանաց մէջ կը յառաջանայ : Հիմայ տեղը չէ պատասխանել եւ ցուցնել թէ ի՞նչ դրութեան մէջ կը գտնուի եւ ի՞նչ իրաւասութեան տէր է եղած մեր ընտրած Վ. Գ. Գ. Վ. Վ. կաթողիկոսն ամենայն Հայոց, Պէկեան էֆ. գեւ եւս չուզէր հասկնալ թէ Սոյ կաթողիկոսն բնաբուած է, որով եւ քստ իս վաւերացած է նա իւր վիճակէն : Եթէ իրաւասութեան եւ հեղինակութեան խնդրոց վերայ պիտի խօսինք, ես կը տեսնեմ որ Պէկեան էֆ. առանց պատրաստութեան եւ չգիտելով կատկենարանէ, կը վիճարանէ եւ իր ասածներն ինքն ալ չհասկանար : Արդ թո՛ղ զիմայ Պէկեան էֆ. որ Եջմիածնայ կաթողիկոսն հեղինակութիւն չունի Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ վերայ, Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ հեղինակութիւնն աշխարհական եւ եկեղեցական ժողովովք է եղած եւ կը լինի : այդպէս կուսուցանէ պատմութիւնը : Վեհափառ կաթողիկոսը միմիայն ծայրագոյն գործադիր իշխանութիւն ունի եւ առանց աշխարհական եւ եկեղեցական ժողովոյ կարող չէ գործել : Պէկեան էֆ. եթէ զմեզ համոզելու պէտք ու-

նի, թո՛ղ մեր Աղգի կեանքէն մեր աղգային պատմութիւնէն դուրս բերէ իր փաստերն :

Արդ Սոյ կաթողիկոսի խնդրոյն պաշտօն արդէն նա ընտրուած է իր թեմէն եւ քստ իս վաւերացած : Թէ որ մեր վաւերացումը կը խոնարէ, այդ կը նշանակէ յարաբերութիւնն ընդունել : եւ մեզ ուրիշ ընելիք չմնար, հապազանի վաւերացնել : Աստի ես կատաճարկեմ որ անմիջապէս վաւերացման քուէ արուի :

ՓԱՓԱՋԵԱՆ Ս. ԷԾ. — Պէկեան էֆ. յարաբերութեանց խնդիրը ձեռք առնելով վտանգաւոր կը կարծէ Եջմիածնայ Եպիսկոպոսի մը Սոյ կաթողիկոսական Աթոռը բայցմիւր, եւ այս ի վաղուց ցանկալի միութեան աւուր մէջ, մաքերը կը պղտորէ, առարկելով թէ Կ. Պօլսոյ Պատրիարքն օր մը միանգամայն Սոյ կաթողիկոսութեան պաշտօն կը վարէ : Պէկեան էֆ. չկրնար մասնակցիլ այսօր մեր ուրախութեան, վասն զի խտրութեան սկիզբունքն իր ունն ու մաւածմունքը պաշարած եւ սահմանափակած է : Սակայն եթէ Պէկեան էֆ. Ընդհ. Ժողովոյ անցեալ տեսնագրութիւնն ընթեանուր, եթէ տեսնէր որ երբ Եջմիածին, ի Սիս եւ յԱթմար կաթողիկոսական Աթոռները պարապ էլին, հոս ի Պօլսոյ միութեան այդ մեծ գործին ձեւնարկուած եւ Սիսն ու Աթմար՝ գաղթելով հակաթոսութեանէ՛ Եջմիածնայ Ընդհանրական Հայրապետի ընտրութեան մասնակցած են, ինք ալ հիւայ պիտի հանդուէր, ինչպէս ես համարուած եմ, թէ ամենեւին վասն զի այս ընտրութեան եւ վաւերացման մէջ, եւ թէ այսօր դուարթ զիմօք եւ գո՛ սրտիւ պարտիմք ողջունել դայն :

Ասկէ առաջ Սիսն էր գլխին կրնարէր եւ կը վաւերացնէր իւր կաթողիկոսն, այսօր այդ իրաւունքը կեղծական Վարչութեան հետ բաժնուեցաւ : տեսանք ահաւասիկ որ՝ քստ հրահանգի Վարչութեան՝ այդ ընտրութեան գործադրութիւնները կատարուեր են եւ վաւերացումը մնացած է, որ այժմ պիտի ընէ Ընդհ. Ժողովն : ուրեմն Սիսը մեր հետ կապուեցաւ : կը լինէք անչու թէ Եջմիածնայ Մայր Աթոռին Հայրապետական իշխանութեան անկախութեան խնդիրն ալ երբեմն հոս Ընդհ. Ժողովոյ մէջ յուղուած է : Պարտէնիայի խնդիրն քսել կուղեմ, որուն գէմ պաշտօնապէս բողոքած է Ընդհ. Ժողովն, եւ Վեհափառ կաթողիկոսը խոստացած է առոր դարման տանիլ : երբ այդ փափակեցի անկախութիւնն ու ընդհանրական Հայ-

զիւրազգացութեանը դպչելէ՛ դուշացէ՛ք :

ՊԵՒԵԱՆ Թ. ԷՅ. — Ես ժողովոյն զիւրազգացութեանը դպչելու խօսքեր չբրի ու չեմ ընել . ես թէ ուրիշ մար խօսեցայ եւ ոչ թէ հաստատութեամբ . բայց երեսփոխաններէն մաս մ'ամեն ջանք 'ի գործ կը դնէ խօսքերս ընդմիջելով զիս լռեցնելու համար . այսու ամենայնիւ վնաս չէ , բաւ է որ պարտքս կատարեմ : Ուստի խօսքիս թելը ձեռք կանոնում :

Ես ըսել ուզեցի թէ՛ լաւագոյն է ինքզինքը վաւերացնող կաթողիկոս մ'ունենալ , քան թէ՛ առանց կաթողիկոսական յարաբերութեանց օրինաց հաստատութեան՝ Ընդհ. ժողովոյ որոշմամբ վաւերացեալ կիլիկիոյ կաթողիկոս մը . վասն զի առաջին պարագային դարման կրնայ տարուիլ , իսկ երկրորդին ո՛չ :

Սրբազան Նախագահ Հօր խօսքերուն պատասխանելով , գո՛հ եմ որ Նորին Սրբազանութիւնը վկայեց թէ՛ ձանր խնդիր մ'է այս , եւ խոստովանեցաւ որ չորս դարերու սովորութիւն մ'այսօր պիտի ջնջուի : Ուրեմն կը հարցնեմ Նորին Սրբազանութեան թէ՛ այդ սովորութիւնը ջնջելէ առաջ ի՞նչ ապահովութիւն ու երաշխաւորութիւն ձեռք բերուած է այսօր , Արարտեան Մայր Աթոռոյ շահուց չվտանգելուն համար : Այսօր էջմիածնայ Եպիսկոպոս մը կիլիկիոյ կաթողիկոսական Աթոռոյն վրայ կը բարձրանայ . դարաւոր սովորութեանց դէմ է , նոր դրութիւն մ'է այդ . ձեռնհաս եմք այդպիսի գործ մ'ընելու . Ընդհ. ժողովոյ որոշման համեմատ հաստատուելիք կաթողիկոսական յարաբերութեանց օրէնքը պիտի ցոյց տար մեզ ատոր հնարաւորութիւնը կամ անհնարութիւնը :

(Բազմաթիւ տեղեկութիւնք . — Մեկ մէր Եղիշիւոց մէջ խորէր չեմ գտնել)

Ես չեմ Եպիսկոպոսաց մէջ խտրութիւն դընողը , դարերու սովորութիւնն է , աւանդութիւն մ'է այս , զոր Սահմանադրութիւնն իսկ նուիրագործելով կարգելու Սոյ Եպիսկոպոսի մը կ. Պօլսոյ Պատրիարք ըլլալ . ե՞ս զրի այս խտիրը Սահմանադրութեան մէջ . մենք անոր գործադիրն ու աւանդապահն եմք , ինչո՞ւ ինձ դէմ կը յարձակիր :

(Զանազան նորարարներու զբոյժ . — Մեկ մէր Եղիշիւոց մէջ խորէր չեմ գտնել)

Արդ՝ քանի որ Սահմանադրութիւնը կարգելու Սոյ Եպիսկոպոսի մը կ. Պօլսոյ Պատրիարք ըլլալ , հարկաւ Ազգին շահերուն դէմ վնասներ նշմարելով է . ըսել է որ առաւել եւս կարգելու Սոյ կաթողիկոսին կ. Պօլ-

սոյ Պատրիարք ըլլալ եւ փոխադարձաբար : Եւ օրովհետեւ ձեր այդ ձեռնարկը հոն պիտի առաջնորդէ զմեզ , արդէն դէպքերն իսկ փորձով զայդ կը հաստատեն . . . :

(Մեծ-գոյն Տօն . — Կրկն-թիւն ինչէ՛ , չեմ գտնել : Եղիշիւոց մէջ խորէր չեմ գտնել)

Ատենապետ էֆ. կը խնդրէ ժողովէն որ քիչ մ'եւս համբերող լինի եւ չընդմիջէ զՊէկեան էֆ. ամեն խօսքի . եւ կը հրուիրէ գատենաբան էֆ. շարունակել խօսքը :

ՊԵՒԵԱՆ Թ. ԷՅ. — (Նոր-նախ-լու) Եթէ ընտրութիւնը գաւառինն է , ինչպէս որոշուած է արդէն , ըսել է որ ոչ ոք պիտի կարենայ արդելու գաւառացուց կ. Պօլսոյ Պատրիարքն ապագային մէջ իրենց կաթողիկոս ընտրել :

(Քանի մը յայտն . — Վաւերացումը ինչպէ՛ն է)

Արդէն այս անգամ ընտրելեաց ցանկին մէջ դրուած էին կ. Պօլսոյ եւ Երուսաղէմայ Պատրիարքաց անուաները , եւ թէպէտ Վարչութիւնը սրբեց զանոնք այս անգամ ցանկէն , սակայն ի՞նչ ապահովութիւն կայ որ ապագային մէջ ուրիշ Վարչութիւնը ալ նոյնպէս պիտի սրբեն ցանկէն Պատրիարքաց անուանքն . եւ ի՞նչ իրաւունքով ու օրէնքով պիտի սրբեն : Երբ Պօլսոյ Պատրիարքն ընտրուի միանգամայն կաթողիկոս կիլիկիոյ եւ օրէնքը շարգելու իրեն այս երկու պաշտօնները միանգամայն ընդունիլ , այն ատեն ինքնին կըլլայ ընդհանուր Պատրիարք եւ կաթողիկոս համայն Տօնկատանի Հայոց , Եւ տակաւին տարակո՛յս կայ . . . :

Ժողովականք անհամբեր եւ բարձր ձայներ կը բառնան ատենաբանն ընդմիջելով թէ՛ կըրէն-նախ-լու ինչէ՛ , հերքում խօսքէ վեր-տիւն ինչէ՛նէ , խմբակ մը շարժելու ինչէ՛ , որպէս զի վաւերացումն էր Տօն . եւ կը խնդրեն Ատենապետ էֆ.էն որ իրենց ալ խօսք տայ պատասխանելու :

ԱՏԵՆԱՊԵՏ ԷՅ. — Զեղ խօսք չեմ կրնար տալ , բայց Պէկեան էֆ. պէտք է շարունակէ :

(Գլխահարկեալ եւ արհեստեան ցոյցեր)

ՊԵՒԵԱՆ Թ. ԷՅ. — Յաւ կզգամ որ մինչդեռ շատեր ձայնս կը խեղդեն եւ կը պարտաւորեն զիս լռել , գոնէ եկեղեցականք չեն օգներ ինձ , մանաւանդ Եպիսկոպոսուներ :

ԱՏԵՆԱՊԵՏ ԷՅ. — Պէկեան էֆ. ի՞նչ որ սերմանեցիք զայն կը քաղէք . պահ մ'առաջ ինչ-

պէս դուք Սրբաճեան էֆ.ին խօսքը , նոյնպէս այժմ այլք զձեզ կընդմիջեն : Ես ամեն զիւրութիւն տալ ջանացի ձեզ՝ ձեր ատենախօսութիւնը շարունակելու համար . կաղաչեմ շարունակեցէ՛ք եւ վերջացուցէ՛ք , զի ժողովն անհամբերութեան ծայրն հասած է , ինչպէս կը տեսնէք :

ՊԵՒԵԱՆ Թ. ԷՅ. — Սակայն յուզեալ եմ եւ չեմ կարող այլ եւս շարունակել . գիտեմ միանգամայն որ իմ խօսքերս ազդեցութիւն չպիտի ընեն , զի գործն արդէն մեծ քայլ առած է , բայց իմ երեսփոխանական պարտաւորութիւնս կատարելու համար իբր վերջին խօսք եւ վերջին դէնք կըսեմ որ՝ առանց հաստատուն օրինօք կաթողիկոսական յարաբերութիւնքն որոշելու՝ դէմ եմ կաթողիկոսական ընտրութեան վաւերացման , զի այս վաւերացմամբ Ընդհ. ժողովը իր նախորդ մէկ որոշման դէմ պիտի գործէ . որոշում մը՝ որ շատ ուշիմ եւ խոհեմ խորհրդածութիւններով եղեր է . ուստի այս օրուան ձեր ընթացքին դէմ կը բողոքեմ :

(Զանազան նորարարներու զբոյժ . — Այդ յերկու թիւն է : Կաղաչելու Արհեստեան էֆ. Կաղաչելու)

ԱՏԵՆԱՊԵՏ ԷՅ. — Պահ մ'առաջ երբ ժողովը՝ Սրբազան Պատրիարքին խօսելէն ետեւ՝ Քաղ-ժողովին առաջարկութիւնը քուէի դնելու համբ յայտնեց , արդարութեան վրայ հիմնեալ օրէնք մը յիշեցուցի եւ ըսի որ՝ պէտք էր վերջին խօսքը հակառակորդ կողմին թողուլ , որոյ կարծեաց անդու պաշտպան կանգնած էր Պէկեան էֆ. ուստի հրաւիրեցի զինքը որ խօսի վերջինս : Սակայն բարձրաստիճան եկեղեցականներէն մին , այն է Տ. Խորէն Եպիսկոպոս , խօսք օւզեց , մինչդեռ աւելի խնդիր՝ քան զայլ ամեն խնդիր՝ եկեղեցական նկատողութիւններ կը պարունակէ : Եթէ Տ. Խորէն Եպիսկոպոս Սրբազան Պատրիարքին մտքովը պիտի խօսի , աւելորդ է , այլ եթէ ընդդէմ ես կըսեմ թէ պէտք է խօսի :

ԱՂԱԲԵԳԵԱՆ Մ. ԷՅ. — Յայնժամ մենք ալ պիտի խօսինք :

ԱՏԵՆԱՊԵՏ ԷՅ. — Տ. Խորէն Եպիսկոպոս խօսելէ ետեւ՝ եթէ ժողովն ուզէ՛ վիճաբանութիւնը կը շարունակի : Այժմ խօսքը Խորէն Սրբազանինն է :

Տ. ԽՈՐԷՆ ԵՊՍ. ՆԱՐՊԵՏ — Եստ լաւ ըրիք Ատենապետ էֆ. որ խնդրոյն եկեղեցական բնութիւնը նկատողութեան առիք . երբ էջմիածնայ Եպիսկոպոս մ'իւր կարծիքը յայտնէ , կարծեմ պիտի օգնէ խնդրոյն լուսաբանութեան :

Վաղուց անտի փափաքելի էր որ յարաբերութիւնը հաստատին Սոյ եւ էջմիածնայ Աթոռոց մէջ , եւ ամենքնիսալ անհամբեր կապուէինք այդ յարաբերութեանց ծրագրին պտտրաստութիւնը տեսնել , որ հաստատութեան փափաքանաց թարգմանը պիտի լինէր : Եթէ Յանձնաժողովը չկրցաւ մինչեւ ցարդ մեր փափաքը լրացնել , փա՛ռք տանք Աստուծոյ , որ լսեց այսօր մեր ձայնն եւ հաճեցաւ իր աջը կարկառելով այդ Աթոռոց մէջ յարաբերութիւնը հաստատել . ուստի Ընդհ. ժողովը՝ յարաբերութեանց ծրագրի չսպասել եւ ընտրութիւնը վաւերացնել ուզելով խիստ լաւ որոշում մը կընէ այսօր :

Եւ ի՞նչ են յարաբերութիւնք , զորս կուզեմք հաստատել , բայց եթէ Աթոռներն իրարու հաշտ աչօք նային եւ Հայաստանեայց Եկեղեցին ընդհանուր Հայոց Եկեղեցի լինի : Մեք կղզայինք զայս . մեք , Եկեղեցույ որդիքս , արտասուք կը թափէինք . եւ երբ անհնարինս կը տենջայինք միացեալ տեսնել երկու Աթոռներն , ահա էջմիածնայ Եպիսկոպոս մը՝ հակառակ կարծուած Աթոռոց ժողովողէն կը հրաւիրի բազմիլ նոյն Աթոռոց վրայ : Օրհնեալ՝ որ մ'է այսօր , Հայաստանեայց Եկեղեցույ միութեան սքանչելի սկզբնաւորութեան գործ կը կատարի այսօր , զոր մարդկային ձեռնհասութենէն վեր Աստուած ինքնին կատարեց . եւ ուր Աստուած կը խօսի , մարդիկ պարտին լռել եւ հպատակիլ . ընդունինք ուրեմն մեք ալ այսօր այս ընտրութիւնը լռելեայն :

Ուխտն , որոյ վրայ ոմանք խօսք յարուցին այժմ , ինչպէս Սրբազան Նախագահը խօսեցաւ , ես ինքս ալ կատարած եմ . եւ այս սուրբ ունուիրական գործին մէջ ամենեւին խղճիս դէմ բան մը չեմ զգար : Մեք ուխտած եմք ոչ երբէք երկպառակութիւն յարուցանել Հայաստանեայց Ս. Եկեղեցույ մէջ եւ անոր սրբազան շահերը վտանգել , այլ ուխտած եմք անոր սուրբ աւանդութիւնները պահպանել եւ պաշտպանել . տածել այն Աւետարանական հողին ժողովրդեան սրտին մէջ , որ զմիութիւն կը քարոզէ : Սէ՛ր ուրեմն եւ միութիւն . աջ տանք իրարու , որովհետեւ երկու Աթոռք ալ հաշտ աչօք զիրար կողջունեն . հեռացնենք տարակարծ կասկածները , վերջնենք այն բաներն՝ որ սօր Ս. Եկեղեցույ ձեւը , հօգին կը նսեմացնեն : Ինքնակայութիւնը , համաշխարհական իշխանութիւնը մեր Ս. Եկեղեցույ ոգին չէ , օտարինն է . մեր Եկեղեցույ ոգին՝ Քրիստոսի քարոզած սուրբ

միութիւնն է . այն եկեղաբարական աւելորդ որ Ս. Աւետարանի շունչն է . Ս. Գրքերը Լուսաւորչի Եկեղեցւոյ ծաւալումն է .

Ներքեղէք ուրեմնոր ես այժմ ոչ միայն այդ ընտրութեան վաւերացումը խնդրեմ , այլ իբր անարժան Եպիսկոպոս Հայաստանայց Եկեղեցւոյ եւ իբր թարգման Աւետարան Կաթողիկոսին Եջմիածնայ դրուատանօք հռչակեմ այս սքանչելի միութեան յաղթանակը , զոր կը առնի այսօր Եջմիածին , եւ գոչեմ՝ Կեցցէ՛ Մկրտախի Արքեպիսկոպոս Կաթողիկոս Տանն Կիլիկիոյ (Ընդհանուր Ժահանգաւթեան)

Ատենապետ էք . ազդարարելով որ Եկեղեցւոյ մէջ արդիւեայ է ծափահարել , քուէի կը դնէ՛ Քաղ. Ժողովոյ առաջարկութիւնն այսպէս .

Քաղ. Ժողովն առաջարկութիւն կընէ՛ Ընդհ. Ժողովոյ՝ ներկայ պարագայից անհրաժեշտ ստիպողականութիւնը նկատողութեան առնելով վաւերացնել Կիլիկիոյ Կաթողիկոսական ընտրութիւնը , նախ քան զհաստատութիւն յարարեալիս օրինաց .

Ժողովը վեց քուէի դէմ կընդունի Քաղ. Ժողովոյ առաջարկութիւնն եւ կորոչէ նախ Կիլիկիոյ Կաթողիկոսակէ՛ ընտրութիւնը վաւերացնել :

Այս պահուս Ալաճաճեան եւ Չէկեան էք . ներքեղ կը թողոքեն անդադար այս որոշման , դէմ եւ կը սնդեն որ նախ յարաբերութեանց ծրագիրը ներկայանայ եւ ապա ընտրութեան վաւերացումը :

Ժողովոյն այս որոշման վրայ՝ Ատենապետ էք . քուէի կը դնէ նաեւ Կիլիկիոյ Կաթողիկոսական ընտրութեան վաւերացումն , եւ ժողովը՝ կրկին վեց քուէի դէմ կը վաւերացնէ Կիլիկիոյ նորընտիր Կաթողիկոսին ընտրութիւնը :

Ատենապետ էք . պաշտօնապէս կը հրատարակէ զՄկրտախի Արքեպիսկոպոսն՝ Առաջնորդ Հալէպի Կիլիկիոյ Աթոռին Կաթողիկոս , վաւերացեալ Ընդհ. Ժողովէն :

Ժողովն ուրախութեամբ կը շնորհաւորէ՛ այս յայտարարութիւնը :

ՏԵՆՆԱԳՊԻՐ ԳԱՒԱՌԱՎԱՆ ՀԱՐՍԱՀԱՐՈՒԹԵԱՆՑ ՔՆՆՈՒԹԵԱՆ ՅԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎՈՅ

ՏԵՆՆԱԳՊԻՐ էՑ . — (Եք . Երեւոյն) Գաւառական հարստահարութեանց խնդրոյն քննութիւնն յայտնած է արդէն երեսփոխանութեան որ՝ անոնց դարձանքը զլուսաւորարար երկու կարգի կը բաժնուին . մէկ մասը Բ. Գրան վերաբերեալ եւ անկէ խնդրելի , միւս մասը Աղգ. Աւարտութեան վերաբերեալ եւ ի մէջ զօրծաղրելի :

Արժէ թերեւս որ Ընդհ. Ժողովն այդ դարձանաց երկրորդ մասին վրայ երկարօրէն լինաճանի . մանրազնին դիտողութիւններ ընէ եւ իր օրոշումը՝ լաւադոյն ընելու համար՝ ամենեւեմ կտրու . սակայն առաջին մասին համարաչառութիւնն ասոր ներակ ընթացք մը պէտք է բանէ : Ես պիտի ըսեմ թէ՛ Ընդհ. Ժողովն հարկադրեալ է այսպէս ընելու , եթէ իմաստնարար գործել ուզէ : Եկեղեցի երեսփոխաններ զպալ առին արդէն որ , այս խնդիրը խիստ պատեհ ժամանակի մէջ երեւան կուգար եւ թէ փութալ պէտք էր դայն Բ. Գրան ներկայացնելու , զի պատեհութեան տեսողութիւնն անստոյգ է եւ մարդուն ձեռքը չէ դայն երկարել : Միեւնոյն կարծիքն ունեցան եւ քանիցս յայտարարեցին Արքեպիսկոպոսն , Քաղ. Ժողովոյ անդամք եւ Յանձնաժողովն իսկ . եւ ո՞վ կրնար նայն կարծեաց չմանակցել , եթէ իրաց արդի ընթացքին անտեղեակ չըլլար :

Եթէ Ընդհ. Ժողովը չընդունի միահամուռ ներկայ խնդրոյն մէջ անդանդաղ գործելու կարելութիւնն ու ստիպողականութիւնն , եւ Բ. Գրան վերաբերեալ դարձանաց ձեւին , եզանակին եւ պարագաներուն վրայ իւրաքանչիւր երեսփոխանի դիտողութիւններն երկարօրէն եւ սի առ մի լսել ուզէ , ըստ իս , չէ թէ միայն պատեհ ժամանակը ձեռքէ կը փախցնէ . այլ եւ անզգալարար անպատեհութեան մէջ կը գահավիժի . վասն զի եթէ այն դարձանացը Բ. Գրան կը վերաբերին գործադրել , ըսել է կառավարական խնդիրներ են եւ քաղաքական կէտեր կը պարունակեն : Ընդհ. Ժողովն այս պարագայիս մէջ կրնայ դարձաններ քննելու համար գործի սկսիլ , եւ սակայն խնդրոյն բնական բերմամբն իր գործէն չարաչար չեղիլ եւ իր սահմանէն դուրս քաղաքական խնդիրներ յուզել . որոյ փորձն եթէ արդէն տեսանք ըսեմ , կարծեմ չեմ սխալիր :

Պահ մ'այս տեսութիւններն ի բաց թողով

կը նկատեմ որ՝ դարձեալ հարկ մը չկայ Ընդհ. Ժողովոյ նիստերն այս կարգի դարձանաց քննութեամբ ընդ երկար սպասել . Ընդհ. Ժողովն իր առջեւ դարձաններու ցուցակ մ'ուներ , զոր իր կարգած Յանձնաժողովը բերած է ի քննութիւն եւ ի ներկայացումն Յարեխնամ կառավարութեան : Այս առաջարկեալ դարձանաց մէջ եթէ կան այնպիսիք , որ մեզի համար մեծաւար են եւ կամ ի ընդմեջ գործադրելի , դանոնք պէտք է դուրս թողուլ եւ մընացեալները ներկայացնել փութով : — Ահաւասիկ պարզ եւ բնական միջոց մը եւ թերեւ ըստ ամենալաւագոյն :

Տեղեկագրին առաջարկած Բ. Գրան վերաբերեալ դարձաններն եթէ իրենց բնական բաժանմամբն եւ ամիտի դատակարարութեամբ առնենք ի նկատի , կարծեմ դիւրին կըլլայ մեզ համոզուիլ թէ՛ խիստ հեշտին է լւ ըսած կերպովս վարուիլ : Փորձենք :

Յանձնաժողովոյ ցուցած դարձանաց առաջինը ղինուորատուութիւնն էր Վիտանակ դէտէլը — Կէրէյէի : Ընդհ. Ժողովոյ մէջ թէ եւ ամեն կարծիք ղինուորատուութեան սկզբունքն ընդունեց , բայց , ըստ օրում ժողովրդեան վիճակը դեռ եւս անպատրաստ նկատուեցաւ , այս խնդիրն իբրեւ անժամանակ առ այժմ ի բաց դրինք :

Ասոր ետեւէն կուգայ դէտէլը — Կէրէյէի — Կէրէյէին շնորհումը խնդրել , որ իր օրինաւոր պատճառն ունի , եւ որ ի մի բան շնորհ մ'է , զոր խնդրելու ոչինչ արդեւք ունինք . ինչպէս նաեւ սխալ թւոյնք էլ լւ թի պատճառաւ գոյացած դէտէյէներուն շնորհումը :

Միւս առաջարկեալ դարձանաց մէկ մասն օրինաց դործադրութիւն կամ օրինաւորութիւն խնդրել է պարզապէս , որք կարծեմ վեճի նիւթ ըլլալու տեղի չունին . ինչպէս

1. Նոր Թեմաքը Եւլա՛ ընել , եւ հրապարակաւ :
2. Եւսուլեի , Եօլեի հազիք , եզանց վրայ տաւանորդ եւ որ եւ է արդիւեալ արոց պահանջումն արդեւուլ :
3. Գաւառական Ժողովոց ընտրութեան եւ դանակը բարեկարգել :
4. Թեմաքը Կէրէյէի Եւլաքը Կէրէյէի տեղւոյն Առաջնորդին կնիքը չկրողն անընդունելի համարել :
5. Կրօնափոխը , մանաւանդ իգական սեռէն , երեք օր Աղլին յանձնել :

6. Կրօնափոխը Եւլաքը վճարելու պարտաւորել իր դաւակաց եւ կնոջ :
7. Թեմաքը ի վաղձմի կանոնը յարդել :
8. Գրիտանէից վկայութիւնը բանել :
9. Ամեն տեսակ խնդիրներ իրենց վերաբերած ճիւղին օրինաւոր ատենից առջեւ դաւել եւ անխտիր չեղել չղրկել :
10. Յականէ յանուանէ նշանակեալ բնաւորներն ի Բուժէլի քաղաքել :

Տեղեկագրի բնաւ ուրիշ դեղձուձեւեր կը յիշէ եւ բնականաբար անոնց դարձանին պէտքն ալ կը զգայնէ . օրանցմէ քաղեալս կս կը յաւելում դարձանաց այս շարքին վրայ :

1. Հողագործներէ եւ ամն պիտոյք արուեստող կանանցմէ Բեմաքը ի պահանջումն արդեւուլ :
 2. Ժողովուրդն անամնական աշխատութեանց կոչելու չներել :
 3. Թեմաքը անչափահաս ժառանգ չունեցողներու համար բանի չգործադրել :
 4. Տասանորդը բերքէն առնուլ , եւ ասոր համար դրամ չպահանջել :
 5. Տասանորդը նաեւ ժամանակ առնուլ եւ հողագործին ապրանքը դուրսը չսպասեցնել :
- Այս վերջի երկուքը սանկատամբ կը յաւելում որ , Յանձնաժողովոյ այն առաջարկութիւնը թէ Տէրութիւնն ուղղակի ինք հաւաքէ տասանորդի տուրքն , անգործադրելի է կառավարութեան համար , ուստի եւ անոր առաջարկութիւնն աւելորդ :
- Յանձնաժողովն իր դարձանաց մէջ դասած է նաեւ , դաւառները քննիչներ զրկել եւ յանցաւոր պաշտօնեաները պատժել : Այս դարձաններն արդէն բարձրապատիւ Մեծ Եպարքոսէն ձեռք առնուած կը տեսնեմք եւ զմեզ այս մասին խորնէլ ազատ :
- Դարձաններուն մեացեալ մասին քննութիւնն այնպէս կը պահանջէ որ իբր մեր փորձառութեան արդիւնքն եւ իբր կառավարութեան ծառայութիւն մը՝ պարզ դիտողութեան ձեւով ներկայացնեմք Տէրութեան բարձր ուշադրութեանն . որք են՝
1. Մեմօրի — Կէրէյէի անուանեալ անտուկներն իրենց արդի դիրքէն Ժողովրդեան օգտակար դիրքի մը վերածել :
 2. Հողագործութեան ոյժ տալու համար գործնական եւ անմիջական դիւրութիւններ ընձեռել :
 3. կառավարութեան հրամանագրերը տեղական

լրագրաց միջոցաւ հրատարակել :

4. Օրէնքին աշխարհիկ լեզուաւ թարգմտուած թիւերը ժողովրդեան մէջ տարածել :

5. Ոչ բնիկ այլ տեղափոխուած թիւերն ենթակայ եւ ամեն ազգէ 2-րդ աստիճանէ գործածել :

6. Վրանարնակ ցեղերը գիւղաքանակ կամ քաղաքարնակ ընելու միջոցներ ձեռք առնուլ :

7. Պարսկաստանի սահմանադրուող եւ Քիւրտիստանու այլ լեւ այլ կողմերը գործողներ հաստատել :

Ան կը տեսնէք եւ կարծեմ ամենքնիդ այլ հաւատարապէս կզգաք որ, այս խնդիրներն ընդհ. ժողովոյ մէջ ընդերկար յուզուելու բընութիւն չունին, եւ եթէ յուզուին, հաւանականաբար մեր տեղեկագիրն առ Բ. Գուռն ներկայացումն յապաղելով պատեն ժամերը կը սահին եւ գործն իր ազդեցութիւնն ու կշիռը մեծաւ մասամբ կը կորուսէ :

Ուստի ես կառավարեմ որ, եթէ ընդհ. ժողովն այս դատակարգութեան համեմատ կըմտնէ դարմաններուն Բ. Գրան Ներկայանալի մար, յանձնէ անմիջապէս Փաղ. ժողովոյ տեղեկագիրն թարգմանութիւնը պատրաստել, անոր առաջին մասը ցաւոց նկարագիրն ամբողջ պահելով եւ դարմաններն այս գրութեան համեմատ դասակարգելով. եւ մինչեւ անոր պատրաստութիւնն ընդհ. ժողովն, եթէ հարկ կը տեսնէ, զայն Բ. Գրան Ներկայացնելու եղանակին վրայ խորհի, մտածէ եւ իր որոշումը տայ. թէ եւ այս մասին ըստ իս բաւական է որ՝ առաջին անգամու համար՝ խնդիրը յանուն ընդհ. ժողովոյ ներկայանայ Ս. Նախագահի միջոցաւ :

ԱՂԱՔԵՊԵԱՆ Մ. ԷՃ. — Իմ խօսքս այդ դարմաններու մասին մէկ կարծ նկատողութիւն պիտի լինի, եւ կարծեմ որ օգուտ բերէ խնդրոյն : Մի բան կայ նկատելու շատ կարեւոր՝ այն է՝ հարստահարութեանց մասին հողատիրութիւնը. հարկ է բաղդատել Քրիստոնեայ ժողովրդեան եւ Մաննէական ժողովրդեան վիճակագրութիւնը, նոցա եւ սոցա զբաղմունքը նոյնպէս եւ երկոցունց բարձր ու վարձը, քաղաքացիք եւ գիւղացիք քանի որ տեղեակ չեն հառապարութեան օրինաց, միշտ ճնշւած կը լինի կառավարողաց կողմէ : Այդպէս էր յԵւրոպայ՝ քրիստոնեայ յեղափոխութենէն առաջ, այդպէս է եւ ի Ռուսիա՝ այսօր : Որ երկրի մէջ որ՝ քաղաքարնակներ ու վրանարնակներ միասին կը բնակին, այն տեղ հարստահարութիւնը շատ է. մանաւանդ երբ այդ վրանարնակները գիրենք

տէր են համարած նոյն երկրին :

Պատրիարքարանի Բ. Գրաններու մեծ մասին ուշագրութեան շանուելու պատճառն է՝ դոցա վեր ի վերոյ եւ մտայածին դրուած լինելը : Մի տեղեկութիւն պէտք է իր ամեն սկզբնապատճառներովնու հետեւանքներովը տալ : Ուստի մեք ալ պարտաւոր եմք մեր գաւառացուց վրայ խիստ ճիշդ տեղեկութիւն ունենալ : Մինչեւ ամեն բան լաւ չգիտնաք, յորման չեմք կարող ընել, ուրիշ հիւանդութեան ուրիշ դեղ տուած կը լինի՞ք. մեր հիւանդութիւնը լաւ ճանաչեմք եւ այսպէս դարձնենք :

Պէտքէ տրոց դարման ընելը՝ թէ մեր եւ թէ Տէրութեան կամքէն անկախ պատճառներ ունին. եթէ չեմ սխալիր, հարկ էր որ տեղեկագիրը ցոյց տար թէ՛ որ երկրացիք ճնշուած են այն տուրքին տակ. վասն զի երկրիներ ալ կան, որ շատ դժուարութիւն չունին այդ խտրութիւններու իմ գիտցածներն են ըստ մեծի մասին կարնոյ Տիարպէթիւրի եւ Սեբաստիոյ կուսակալութեանց մէջ եղած երկրացի Հայոց տուրքերը :

Ի՛նչ է եւ ի՛նչ էր՝ ըսուած տրոց համար հարկ էր տեղեկագիրը ցոյց տար թէ՛ ի՛նչու ժամանակաւ այդ տուրքերը ծանր չէին եւ հիմայ ծանր են : Պատճառն այն է որ, որքան վաճառաչ քաղաքներ կային ժամանակով, ուր տեղ Հայք մեծ արհեստաւոր եւ արհեստագործ հասարակութիւն կը կազմէին, ինչպէս Վան, Կարին, Բաղէշ, Խարբերդ, Տիարպէթիւր, Եւզոկիայ, եւ այլն, եւ այլն, այսօր բոլորովին ընկած են իւրեանց նախկին վաճառաչութիւնէն եւ մարդաշատութենէն եւ չտուրքերը մնացած են այնպէս, ինչպէս որ իւրեանց լաւ ժամանակին էին :

Ի՛նչ էր մասին եղած տուրքերն ամենէն վընասարեւն են, ոչ թէ միայն Հայ երկրագործաց, այլ նաեւ կառավարութեան շահուն Այդ մասին պէտք էր տեղեկագրողը ի՛նչ էր օրինակովը միանգամ աչքէ անցնէին. այն տեղ պիտի տեսնէին որ, Բ. Գրաններն ըստ նորա տրամադրութեան գործած են եւ կը գործեն : Այդ մասին կարող եմ շատ բան տեսլ, բայց ոչ տեղըն է այս տեղ եւ ոչ ժամանակը, ուստի կը լռեմ :

Կառավարչութեան մասին կարելի է տեսլ խիստ շատ նուազ եւ անկար է այն երկրաց մէջ, զոր տեղեկագիրն յիշած է. գլխաւոր պատճառն է ի՛նչ էր ներու սաստիկ ընդարձակութիւնն, կարնոյ եւ Տիարպէթիւրի ի՛նչ

լայնեքուն, որք Պաղատաու ի՛նչ էր յետոյ Սամսեան Տէրութեան մէջ ամենէն ընդարձակներն են, բաց ի՛նչ էր ընդարձակութենէն եւ կառավարութեան նուազութենէն, քաղքէ քաղք երթեւեկութիւնքն ալ գրեթէ անկարելի է ձմաւն եղանակին, ձիւնն եւ սառույցը ամեն ճանապարհ չորս հինգ եւ երբեմն վեց ամիս կը փակեն կարգիլն բոլորովին, շեռեւարար սահմանադրուող քաղաքները՝ մանաւանդ Բարձր Հայոցը՝ գրեթէ անտէր եւ անպաշտպան կը մնան : Մեր վերջին քըննչութեան դարձին վսեմափայլ Ալի պէյին հետ, այսօր Ալի Բաշա եւ Վալի Տրապիզոնի, Տէրութեան առաջարկեցինք որ, պէտք է Վան եւ Խարբերդ մի մի փոքրիկ կուսակալութիւնք լինին, որպէս զի կառավարչական ոստիկանութիւնը կարելի լինի տարածել ամեն տեղ. պատասխան տրուեցաւ մեզ թէ՛ « կուսակալութիւնքն երկրի ընդարձակութեանց վրայ հաստատուած չեն, այլ երկրի մարդաշատութեան հետեւաբար համեմատելով կարնոյ եւ Տիարպէթիւրի կուսակալութեանց մարդաշատութիւնը Բումէլիու կուսակալութեանց հետ շատ նուազ է, ուստի եւ անյարմար Վան եւ Խարբերդն փոքրիկ կուսակալութեանց դարձնելու » :

Այս մասին ցաւալի է, երեսփոխան Էֆէնտիք, մեր Հայոց աշխարհի կառավարչական ստիկանութեան վիճակը : Օրինակի համար Քղի, որ մեր նախնի Խորձեան գաւառն է, մօտ 2000 տուն Հայ կան, մեծ մասն երկրագործ, քաղաքաբնակներն արհեստաւոր հասարակութիւն, ամենքն ալ գիւղեր ցրուած. 4000 տուն ալ Մաննէական, Քուրդ, Թուրք, Թրքերը հողատէր Չէյեր են, իսկ Քրդերն այլ եւ այլ ցեղեր են եւ վաչկատուն ժողովուրդ, այն է վրանարնակ. իւրեանց զբաղմունքն է մեծ մասամբ իրարու հետ կռուիլ, եւ տկարը թալանել ու կողոպուտով ապրիլ : Արդ՝ Քղի ոգտիկանութիւնն է Ք. Գրաններն, շատ նուազ թոշակով. իւրեան ընկեր ունի մի ձեռք, բընակատեղին է գրեթէ գետնի վրայ շինած մի հիւղ, տաս տասն եւ հինգ շաքիլէ անունով ծառայողներ կան, որք շատ նուազ թոշակ կտանան, իւրեանց զէնքերն գրեթէ անգործածակի. մի ալ անունով էիլիէնք Գէլիէ կայ, որոյ անդամներն իւրեանց պաշտօնն հասկնալու ոչ կարող են, եւ ոչ ալ զայն վարելու վարձ. միով բանիւ, 1858 ին այսպէս էր այդ

Քղի գաւառի վառավարութիւնը, իմ այն տեղ եղած ժամանակս, Խաղ. Սեբէլէլ, Արէ. եւ Սեպուհ եւ նոյն իսկ Քղի գիւղաքաղաքը՝ Սիմ լերան վրանարնակ Քրդաց ցեղապետներուն յափըշտակութեանց որս եղան : Կարող եմ այսպէս ձեր աչքի առաջ բերել, երեսփոխան Էֆէնտիք, եւ Մուշ, Չարսանձաք, Աղերտ, Բալու, Ճապաղ-Չուր եւ այլ ժուռ եկած տեղերս եւ անոնց կառավարչական ոստիկանութեան վրայ տեղեկութիւն տալ : Այդ մասին վկայ է եւ Բ. Ատենապետ Սարգիս Էֆ. եղբայրս, որ աչքով տեսած է :

Ար վերջացնեմ խօսքս, երեսփոխան Էֆէնտիք, ասելով թէ՛ ամենէն մեծ ցաւն այն է որ, մեր հեռարնակ գաւառայինք, որ ամենեւին ստացուածքի եւ անձի երաշխաւորութիւն կամ ապահովութիւն չունին, այո՛, կրկնում եմ թէ՛ Հայոց հասարակութիւնն, որ այսօր կարնոյ եւ Տիարպէթիւրի կուսակալութեան երկրաց մէջ է, ամեն տուրք եւ ամեն օգուտ կարող են մատակարարել Ազգին եւ Տէրութեան, եթէ իւրեանց անձին եւ ստացուածոց ապահովութիւն ունենան. վասն զի Հայն է մի միայն վաճառաչն եւ արհեստաւոր եւ երկրագործ հասարակութիւն, թէ քաղաքարնակ եւ թէ գիւղաքանակ, մի շատ կիսավայրենի վաչկատուն Քրդերի մէջ, որոնց թալանողութեան եւ աւազակութեան առարկայ է եղած : Կարելի է միթէ յուսալ անգործութիւն մի խաղաղակեաց հասարակութեան համար՝ թափառական եւ կռուատէր վրանարնակաց մէջ, որք լերանց կիրճերու եւ խորշերու մէջ պատսպարուած ոչ մէկէ ահ ունին, որովհետեւ սարերն են իւրեանց ամրոցներն եւ զէնքերն իւրեանց զօրութիւնը :

ԵԱՂՅԵԱՆ Յ. ԷՃ.— Երբ խնդիրն ընդհանուր Ազգին թշուառութեանը դարման խորհելու վրայ է, մանաւանդ գաւառայնոցս կրած բազմամեայ հարստահարութեանց նկատմամբ ժողովներ, վիճարանութիւններ տեղի կունենան, աւելորդ չեմ համարիր զանազան անցքերու ականատես գաւառացի փորձաու Հայս ալ երկու խօսք ընելով հարեւանցի այլ ընդհանուր գաղափար մը տալ ըստ իմ կարողութեան Հայաստանի խեղճ ժողովրդեան վրայ, եւ ցուցնել թէ՛ որ սահմանաց մէջ եւ ի՛նչպէս չըջապատեալ են Հայք Քրդերէ եւ այլ հարստահարիչներէ :

4. Տիարպէթիւրու Վ. իւրայէթ.

Մուսուլէն մինչեւ ի Սեբաստիա, կարինէն մինչեւ յեղեսիա եւ յԱյնթապ 150 ժամ հեռա-

նակը որ երկրիս մէջ երկար ժամանակ դորձադրուած ալ է, արդարեւ խիտա պարզ կ'երեւի, բայց հաւանականաբար Տէրութիւնն իր եկամտից մէկ մասը կորսնցնել յանձն առնելով Ֆլէմինգս յանձնելու պէս անուղղակի միջոցի մը զիջանելու համար՝ անտարակոյս զանազան ստիպողական պատճառներ ունեցած է, որոց կարելի է մին՝ բուն իսկ պաշտօնէից ձեռնօք կատարուած զեղծմանց եւ անփութութեանց առաջին անուշիկ եղած ըլլայ:

Այժմեան դրութեամբ ժողովուրդը Մէլիքէ-զէ-Տէ-Քէ-ըրաձ անիրաւութեանցը դէմ կրնայ տեղական կառավարութեանց բողոքել, իսկ եթէ պաշտօնէից կողմէ հարստահարութիւն ալ այսպիսի պարտազանցութիւն ընողներն ստորին կարգէ ըլլան եւ իրենց գլխաւորներն արդարութեան արամադիր, անոնց դէմ բողոքել եւ եղած զեղծմունքն հաւատացնելը աւելի դժուար կըլլայ. ուստի եթէ այս մասին մեր խնդիրը կառավարութեան կողմէն ընդունուի, վախճամ թէ յետինն չար քան զառաջինն չըլլայ:

Մէլիքէ-Քէ-Տէ-ըրաձի անարդէններուն խնդրոյն գալով, որքան որ ասոնք արթուն մտքի մը ծրնունդ օգտակար հաստատութիւնք են, բայց երկրագործութեան այժմեան ազգատ վիճակին մէջ անոնց բաւական դրամագլուխ հայթայթելը հողագործին շատ ծանր գալով, ես ալ Յանձնաժողովոյ հետ կը համաձայնիմ ըսելու թէ՛ երկրիս մէջ Քէ-Տէ-ըրաձի զեղծմունքն մը բացուիլը խիտ կարեւոր է, որոյ դրամագլուխին արդի Ֆլէմինգսներուն ունեցած դրամագլուխն ալ կրնայ մասն կազմել միայն թէ համոզուած ըլլալով որ այսպիսի ընդարձակ ձեռնարկութեան մը յաջողութիւնն՝ երկրիս մէջ նախ եւ առաջ հիմնական բարեկարգութեանց իրականացման կը կարօտի, որոց կարելի է մեծամեծ դժուարութիւնները կառավարութիւնը զգուշացնեն փութանակի ձեռնամուխ ըլլալէ, վախճամ որ այս խնդիրս ալ, եթէ յուզենք, ահա երեւելով չմերժուի: Ըսածս հաստատելու համար՝ ահա պէտք եղած հիմնական բարեկարգութիւններէն մէկ քանին յիշեմ:

Տրոց եւ Պոլսէի խնդրոց լուծում. որպէս զի հողագործը միայն իր գործառնութիւնքը բարւոքելու համար փոխ ստակ առնէ եւ ոչ պարտք ու սուրք վճարելու:

Գեղջկական օրինադրքի մը հրատարակութիւն. որպէս զի ամեն տեղ կատարեալ ապահովութիւն հաստատուի:

Վերջապէս Վերջէ-Քէ-Տէ-ըրաձի կնճառը դրութեան անպիսի պարզ եզանակի մը վերածութիւն, որ անշարժ ստացուածք՝ ուրիշ որ եւ է ընչից նման՝ դիւրաւ կարենան առնուիլ, ծախուիլ, փոխանակուիլ եւ գրաւ դրուիլ:

Ամենքն ալ ծանր եւ ծանր խնդիրներ, որոց վրայ վիճաբանութիւն եւ խորհրդածութիւն ընել անգամ մեզի չպատկանիր: Աւստի՝ ուրիշ անգամ Աղաբէգեան Մարկոս էֆ. ի ըսածին պէս՝ դարմանաց ամենքն ալ վեհափառ Սուլթանին բարեխնամ կառավարութեանն աւերակելով մեք միայն գործուած զեղծմանց եւ հարստահարութեանց ճշգրիտ տեղեկագիրն այս անգամ անոր ներկայացնեմք, եւ եթէ հարկը պահանջէ՝ բողոք եւ թախանձանքնիս առանց վատելու շարունակ կրկնեմք, ինչպէս որ իրաւունք եւ արտօնութիւն ունիմք զայս ընելու:

Եթէ մեք ալ ազգովին գաւառաբնակ ժողովրդեան անգործութեանը նպաստելու համար պարտք մը կատարել ուզենք, ուսուցիչ եւ կրթութիւն ընդհանրացնել ջանանք. որով ոչ միայն իրենց գործառնութեանց մէջ աւելի յաջողակ, այլ նաեւ այժմու թմբու թիւնին թօթափելով քաղաքականապէս իրենց իրաւունքն ու ստացուածքը պահելու եւ պաշտպանելու աւելի կարող եւ ժրջան ըլլան:

Գաւառաբնակ ազգայնոց մեծագոյն մասն երկրագործ ըլլալով եւ փառք Տեառն, Ազգն ալ վանօրէից հետ աստ անդ կալուածներ ունենալով, եթէ ասոնք այնպիսի բարեկարգ քոնօրէնութեան ենթարկին, որ բարւոք մշակութեան կերպերը ներկայացնող գործնական դպրոցներու նմանին եւ զանազան ընտիր տեսակ հնտոց, բուսոց եւ կենդանեաց կեդրոնական պարտէզներ դառնան, այն ատեն Ազգն ոչ միայն իր հողագործ մասին հարստութեան ճամբայ բացած՝ այլ եւ Բուրքիոյ ուրիշ բնակչաց բարի օրինակ մ'ըլլալով երկրիս ընդհանրապէս մեծ ծառայութիւն մ'ըրած եւ Տէրութեան առջեւ ալ այս կերպով աւելի պատուոյ արժանացած կըլլայ:

ԱՏԵՆԱՊԵՏ ԷՑ. — Այս բոլոր խօսքերն, որոց մէջ անկարելի է ուրանալ թէ շատ օգտակար խորհրդածութիւնք կան, կը դառնան դարձեալ առաջարկեալ դարմանաց վիճաբանութեան. եւ սակայն Մէրեթ-Պուլի էֆ. ին առաջարկութիւնն ասոր ներհակն է եւ այդ առաջարկութեան վրայ պէտք է նախ անօրինէ ժողովը:

Այդ առաջարկութիւնը սապէս կամեօք իմե՛ք, եթէ ժողովն Յանձնաժողովոյ տեղեկագիրն ընդհանուր կերպով կրնուին, իրեն վերապահելով ազգովին գործադրելի դարմաններն, յանձնէ զանի Քաղ. ժողովին, ըսելով « դու որ Ազգին գործադիր իշխանութիւնն ես, ահա՛ Ազգին ցաւերն ու ցուցուած դարմաններն, ահա՛ մեր Յանձնաժողովին տեղեկագիրն, Ընդհ. ժողովն ընդունած է, Ազգին ցաւերն, որք տեղեկագիրն մէջ յիշեալներն են, եւ Բ. Դրան առաջարկելի դարմաններն ալ՝ սա՛ դատակարարութեամբ կըմբռնէ. ա՛ռ դատնք, եթէ դարմանաց մէջ անգործադրելի կէտեր նկատես, նշանակէ՛ զասոնք եւ ներկայանալի եղանակն որոշելով վերադարձուր մեզ »:

Մէրեթ-Պուլի էֆ. կը յաւելու թէ՛ այս միջոցաւ դիւրաւ պիտի լուծուի այս խնդիրն եւ յերաւի այսպիսի խնդիր մը գործադիր, իշխանութեան յանձնել գործնական եղանակ մը կեւրելու զայն լուծելու:

ՓԱՓԱՋԵԱՆՍՍ ԷՑ. — Դարձեալ դժուարութիւն կայ. եթէ Քաղ. ժողովն իր քննութիւնն ընէ եւ հոս բերէ, այս եզանակաւ տեղեկագիրը նորէն վիճաբանութեան պիտի ենթարկի եւ պատեհութեան թանկագին ժամերը սահին:

Քաղ. ժողովն, իր պատասխանատուութեան ներքեւ, թո՛ղ որոշէ անգործադրելի դարմաններն եւ Բ. Դրան ներկայանալի տեղեկագիրը պատրաստելով բերէ մեզ:

ԱՏԵՆԱՊԵՏ ԷՑ. — Ըսածս չհասկցուեցաւ. Ընդհ. ժողովոյ տեղեկագիրն առ Քաղ. ժողով ղրկելու իմաստը սա՛ է միայն որ, անոր գործադրելի եւ անգործադրելի մասերն ու զանի ներկայացնելու եզանակն որոշէ:

ՊԵԿԵԱՆ Ք. ԷՑ. — Արդէն առաջարկուած դարմանաց մին եւ առաջինն անգործադրելի համարուեցաւ, ըստ իս միւսներն ալ մեծաւ:

մասանը անգործադրելի են. ուստի եթէ Ընդհ. ժողովն Քաղաքականին յանձնէ այդ դարմանաց գործադրութիւնը, նա նորէն իրեն պիտի վերադարձնէ, ասոնք անգործադրելի են ըսելով. աւելի աղէկ է ուրեմն տեղեկագիրն առաջին մասը միայն ղրկել Քաղաքականին եւ երկրորդին վրայ հոս վիճել:

Յ. ԱՄԲՐՈՍԻՈՍ ՎՐԴ. — Իրօտ լաւ էր առաջարկութիւնն. Ընդհ. ժողովը կը զրկէ զայդ տեղեկագիր Քաղաքականին ի քննութիւն, եթէ նա պակտեցնելիք կամ աւելցնելիք բան մը գտնէ, իր դիտողութիւնն Ընդհանուրին ու շարքութեան կը յանձնէ, յոյնժամ երեսփոխանք Քաղ. ժողովոյ դիտողութեանց վրայ իրենց կարծիքը կը յայտնեն:

Ատենապետ էֆ. քուէի կը զնէ խնդիրն եւ ժողովն ընդհանուր հաւանութեամբ կորոշէ՛ Մէրեթ-Պուլի էֆ. ին առաջարկութեան համեմատ՝ գաւառական հարստահարութեանց տեղեկագիրը Քաղ. ժողովին յանձնել, որ երեսփոխանաց դիտողութիւնքն ալ նկատողութեան առնելով Բ. Դրան ներկայանալի տեղեկագիրը պատրաստէ եւ ժողովոյն հաւանութեանը ներկայացնէ:

Ատենապետ էֆ. կը ծանուցանէ ժողովոյն թէ՛ Քաղաքական Աւետիս եւ Մուրատեան Մկրտիչ էֆ. ները ժողովէն անընդհատ երեք անգամ բացակայ գտնուած են, ասանց օրինաւոր պատճառի:

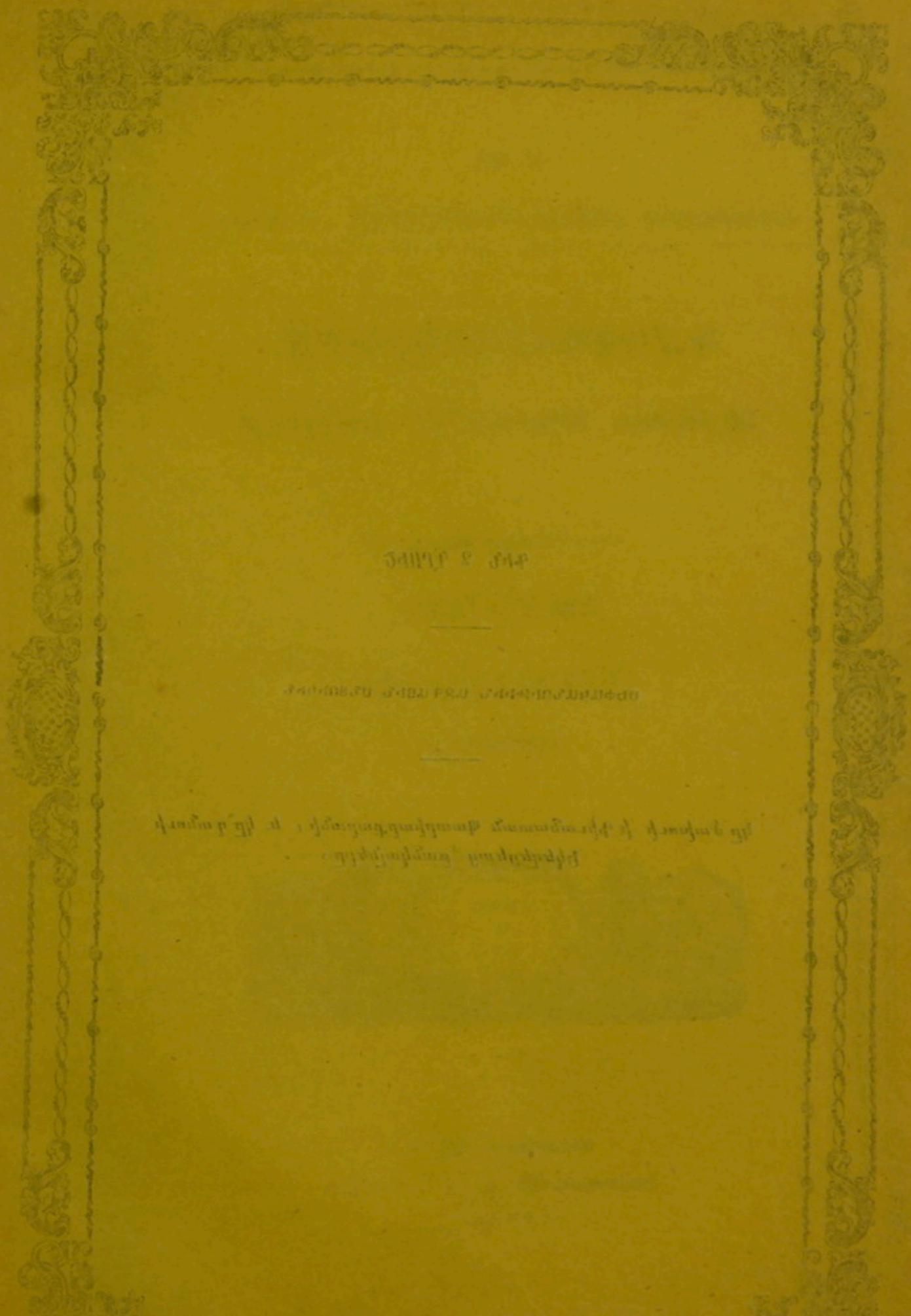
Հետեւապէս ըստ օրինի հրաժարեալ կը հրատարակուին յիշեալ երկու երեսփոխանք:

Ատենապետ էֆ. Ատենաք կը գոցէ ժամը 10 5/4ին
 ԱՏԵՆԱՊԵՏ ԱՏԵՆԱՊԵՏ
 Պ. Ս. ՕՏԵԱՆ Յ. Զ. ՄԷՐԵԹ-ՊՈՒԼԻ

Վ Ի Պ Ա Կ Տ Պ Ա Գ Ր Ա Կ Ա Ն

Երես 529 սիւնակ Ա. սող 34, Ատենապետ էֆ. ի խօսքին մէջ, Քննութեան անուշիկ քանակն ընդհանուր կերպով կրնուին, իրեն վերապահելով ազգովին գործադրելի դարմաններն, յանձնէ զանի Քաղ. ժողովին, ըսելով « դու որ Ազգին գործադիր իշխանութիւնն ես, ահա՛ Ազգին ցաւերն ու ցուցուած դարմաններն, ահա՛ մեր Յանձնաժողովին տեղեկագիրն, Ընդհ. ժողովն ընդունած է, Ազգին ցաւերն, որք տեղեկագիրն մէջ յիշեալներն են, եւ Բ. Դրան առաջարկելի դարմաններն ալ՝ սա՛ դատակարարութեամբ կըմբռնէ. ա՛ռ դատնք, եթէ դարմանաց մէջ անգործադրելի կէտեր նկատես, նշանակէ՛ զասոնք եւ ներկայանալի եղանակն որոշելով վերադարձուր մեզ »:

[Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.]

1844

APRIL 1844

Die Gesellschaft der Freunde der Wissenschaften zu Bonn
hat die Abhandlung von Herrn Dr. J. J. Müller
über die Naturgeschichte der Schmetterlinge
in der 10. Lieferung des 1. Bandes
des 1. Theils der Zeitschrift für Naturgeschichte
und Naturkunde der Provinz Rheinland-Pfalz
und der Provinz Westfalen
für das Jahr 1844
zur Aufnahme in die Bibliothek
der Gesellschaft
bestimmt.

ԳԻՆ 2 ՂՐՈՒՇ

ՍԵՓԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ՍՆՑՈՒԿԻՆ

Կը ծախուի ի Դիւանատան Պատրիարքարանի , և կը՛ղ տնուի
Եկեղեցեաց 'բանկալները :